

MEMÒRIA I PROPOSTA D'ACTIVITATS PER AL CÀRREC DE CRONISTA OFICIAL DE BENIFAIÓ

Enric Marí Garcia

Doctor en Història per la UV

Programes de festes de Benifaió. Col·lecció Paco Marí Piles

BENIFAIÓ: DE LA NECESSÀRIA RECUPERACIÓ DE LA MEMÒRIA A L'ACTIVACIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL

L'augment de l'interés historiogràfic envers el nostre poble pels historiadors locals, palés en els darrers temps, es troba greument obstaculitzat a causa de la carència d'arxius històrics locals -per causes de tots conegudes-, el fons documental dels quals podia haver ajudat a facilitar algunes línies d'investigació sense necessitat de desplaçar-se als arxius forans. Així i tot, els gran arxius estatals encara conserven alguna documentació inèdita que ens pot ajudar a escorcollar el nostre passat històric

F. Beltrán, llibre de festes 2004, p. 26

Els estudis històrics sobre el nostre poble, que vaig emprendre fa massa anys, em portaren a reafirmar la necessitat urgent de recuperar la memòria històrica de Benifaió, on poc s'ha conservat de la nostra memòria documental, escrita i gràfica.

Fruit d'aquells estudis foren diversos articles als programes de festes de Benifaió (2001-2002) i l'edició de dos llibres: el primer sobre els Falcó de Belaochaga, senyors de Benifaió (2002); el segon, sobre l'arribada del ferrocarril (2003); ambdós amb un marcat interès sobre la recuperació documental de la nostra memòria col·lectiva, com a part del nostre patrimoni. Una conseqüència d'aquest interès va ser la preparació i presentació de l'exposició *Memòria de Benifaió*, exposició de fonts documentals al Centre de Cultura de Benifaió (2002).

Al mateix temps, vaig tindre la sort de poder participar en la commemoració del 150 aniversari de l'arribada del ferrocarril a la Ribera del Xúquer (2003), i vaig col·laborar impartint diverses conferències al nostre poble, com la realitzada per al

centenari de la fundació del Col·legi de Cristo Rey, la pronunciada per a les celebracions de la Setmana Santa de Benifaió o la conferència sobre els Borja, impartida a través del *Servei d'Assistència i Recursos Culturals* de la Diputació de València, al Centre Cultural de Benifaió.

Tots aquells estudis i activitats em permeteren comprovar que els grans arxius històrics, valencians i estatals, mantenen, encara verge, molta documentació sobre Benifaió, que deu ser consultada, estudiada, extreta i presentada als qui vullguen aprofundir en les Humanitats i Ciències Socials (Geografia, Història, Patrimoni, Art, Llengua i Literatura, Etnologia, Folklore...) al voltant del nostre poble i la relació amb el seu entorn.

Aquesta mancança ha estat pal·liada en part gràcies als estudis realitzats pels cronistes anteriors, que han avançat en el coneixement històric, patrimonial i lingüístic de Benifaió i la recopilació de la seua memòria. Valga ací el meu reconeixement i homenatge al que fou el meu mestre, Casimiro Romero Carsí, i a l'incansable recercador de temes locals Francesc Beltran i López, a qui devem, entre molts escrits i especialment, una imprescindible *Bibliografia temàtica sobre Benifaió*, (Ajuntament de Benifaió, 1999), sempre necessària per a relançar els estudis històrics del nostre poble.

A Benifaió ha existit, fins ben aviat, un dèficit d'inversions en l'adquisició de material històrico-documental, o en la creació, gestió i promoció d'un fons documental, històric i gràfic, que servisca per a avançar en el coneixement històric i cultural, per a la reactivació patrimonial i per a la promoció de la investigació històrica local.

La implicació de l'Ajuntament en la recent adquisició de l'arxiu fotogràfic de J. Maiques és una prova dels nous temps... i dels nous camps que s'obren a la història (també la història gràfica) local. Altres arxius familiars locals podran afegir-se al que nosaltres proposem com un Centre de Documentació Local, com el que custodiem

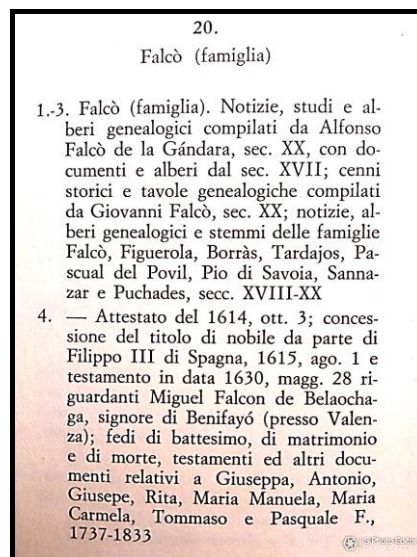
per familiaritat, pertanyent a Paco Marí Piles, que conté una magnífica col·lecció de llibres de festes, de publicitat de Benifaió i una extensa història del teatre benifaioner de postguerra, incloent-hi més d'un centenar d'obres de teatre i de cartells locals de les estrenes.

Cartell d'una estrena teatral a Benifaió, 1952. Col·lecció Paco Marí Piles.

Per altra banda, recents estudis sobre la noblesa han posat de relleu la importància del solar de Benifaió com a baronia primigènia que va enlairar una de les famílies més importants de la noblesa valenciana i hispànica: els Falcó de Belaochaga, prínceps Pío de Savoia. El materialisme històric que primava als estudis històrics fins fa poques dècades va arraconar aquest cognom, malgrat l'evidència històrica del seu enlairament nobiliari, primer entre l'oligarquia valenciana en època dels Habsburgs, després entre la monarquia borbònica, finalment entre allò més granat de la noblesa europea del XIX fins a enllaçar amb les més importants cases nobiliàries italianes i espanyoles.

Al respecte, fins fa pocs anys, poc més es coneixia que la venda de la senyoria en 1872 (A. Blasco). Amb la nostra publicació sobre els Falcó –presentada un 23 d'abril de 2002 per la hui catedràtica Amparo Felipe al Centre Cultural Enric Valor–, donarem a conèixer un bon grapat de documents sobre la baronia, tot i remarcant el caràcter provisional de l'estudi. Ara sabem de l'existència de l'arxiu patrimonial de la nissaga, dipositat a la Biblioteca Ambrosiana de Milà, i la seua biblioteca, adquirida per l'Estat Italià i dipositada a la Biblioteca Estense de Mòdena, que estan encara per estudiar.

Ugo Fiorina, *Inventario dell'archivio Falcò Pio di Savoia*. Ed. Neri Pozza, Vincenza, 1980.

La irrupció de la Història Social, i la profunda renovació de la disciplina històrica durant els últims decennis s'ha vist acompanyada –i ha impulsat– d'una veritable proliferació d'estudis sobre les elits nobiliàries durant l'Edat Moderna. Aquesta renovació de les corrents historiogràfiques (història de les mentalitats, història de la família, història de gènere, biografies, microhistòria...) propicia la necessitat d'obrir les investigacions pertinents sobre aquesta família, de la que podem disposar d'uns fons que de ben segur ens aportaran una nova visió històrica del Benifaió de l'Edat Moderna.

Cal espentar, també, els estudis científics i una tasca de recuperació i catalogació de la documentació històrica de Benifaió des de l'antiguitat fins al món contemporani, després de la caiguda de l'Antic Règim. Cal aprofundir en els estudis, des de l'àmbit local i amb una metodologia rigorosa, de la vil·la romana de la Font de Musa, del Benifaió islàmic i medieval cristià, de les conseqüències de la conquesta cristiana i les famílies que posseïren el senyoriu (Matoses, Lladró de Vidaure / Vilanova, Joffré... tant com de la influència del constitucionalisme al segle XIX i la substitució del règim feudo-vassallàtic, els fenòmens dels terratinents i el caciquisme, de l'educació laica i del catolicisme social al segle XIX, així com la República, la Guerra Civil, el franquisme i la transició democràtica.

Finalment, l'activació del nostre patrimoni cultural, material i immaterial (també del patrimoni documental, gràfic i sonor) ha de rellançar-se mitjançant la promoció d'estudis multidisciplinaris, amb la complicitat i el suport de les institucions locals (i del propi Ajuntament, primerament); a aquesta promoció cal sumar el necessari reconeixement de les institucions educatives, (des de la Universitat a les instàncies educatives locals); i finalment divulgar-lo a través dels nous mitjans de comunicació que ofereix l'era digital en la qual ens trobem immersos i oferir-lo com a material didàctic als nostres centres educatius. Hem passat dels estudis mecanografiats, o amb sort editats en paper, a la globalització, i el nostre poble no pot quedar-se al marge de la mundialització, també de la cultura i de la seua història. En resum, cal rellançar i divulgar els coneixements històrics sobre el nostre poble, en especial als àmbits educatius i culturals locals, per què els nostres joves i els nostres veïns coneguen la

nostra història per poder-la estimar i transmetre-la a les generacions futures. Com ens recordava Raimon: “qui perd els seus orígens, perd la seua identitat”.

Segons la definició elaborada per la Conferència Mundial de la UNESCO sobre el Patrimoni Cultural, celebrada a Mèxic l'any 1982, **“El Patrimoni Cultural d'un poble comprén les obres dels seus artistes, arquitectes, músics, escriptors i savis, així com les creacions anònimes, surgides de l'ànima popular, i el conjunt de valors que donen sentit a la vida, és a dir, les obres materials i no materials que expresen la creativitat d'un poble; la llengua, els rites, les creences, els llocs i monuments històrics, la literatura, les obres d'art i els arxius i biblioteques”**.

Esta definició realitzada per la UNESCO descriu la noció de Patrimoni Cultural de forma acurada, incloent-hi persones, obres i valors; un patrimoni que es considera part fonamental de la història de la Humanitat i caracteritza la seua forma de ser. Per això, qui subscriu la sol·licitud per a ser nomenat al càrrec de Cronista Oficial de Benifaió, presenta la següent proposta d'activitats per a l'activació patrimonial, que vol siga entesa:

- en l'àmbit del benefici local i l'interés general (superant ideologies),
- amb caràcter col·laboratiu (involucrant persones, col·lectius i institucions) i
- a llarg termini, per tal de difondre la història i d'activar el patrimoni local, entés àmpliament, com el llegat dels nostres avantpassats, que estem obligats a transmetre a les noves generacions:

PROPOSTA D'ACTIVITATS PER A L'ACTIVACIÓ PATRIMONIAL

Cridem qui som i que tothom ho escolti.

I en acabat, que cadascú es vesteixi

com bonament li plagui, i via foral,

que tot està per fer i tot és possible.

Miquel Martí i Pol, *Ara mateix*

D'acord amb les funcions establertes a les bases per a la provisió del càrrec de Cronista Oficial de Benifaió, i seguint les premises del que s'entén en les noves corrents patrimonials amb el concepte d'“activació patrimonial” (recerca local, recolzament acadèmic/institucional, divulgació educativa/social), presentem a continuació diverses propostes de treball:

1. Coordinar, amb l'Ajuntament de Benifaió, en la creació i consolidació d'un **FONS HISTÒRIC, DOCUMENTAL, GRÀFIC I SONOR**, un centre de documentació local de la Corporació Municipal que siga accessible als interessats, veïns, educadors, estudiants, investigadors, col·lectius... i la seua incorporació, si es considera pertinent, com a una Secció Històrica de l'Arxiu Històric Municipal. La creació i alimentació d'aquest fons, ens permetrà la catalogació de la documentació –incloent-hi, quan siga pertinent, el *Catàleg Col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic Valencià*, per tal de donar la major visibilitat possible al nostre patrimoni documental–, y la construcció d'una **CRONOLOGIA HISTÒRICA ANOTADA** del nostre poble, amb una metodologia rigorosa, custodiada per l'Ajuntament, que puga créixer en el temps, i trobar-se a l'abast de tots. Aquest fons ha de permetre que es puga anar avançant en el coneixement històric local.

Ens comprometem a incrementar aquest fons amb la documentació extreta – dactilografiada, digitalitzada, fotocopiada o microfilmada –, en la nostra propietat sobre els temes locals que hem recopilat a les diverses publicacions sobre Benifaió al llarg dels anys (disposem de documentació de l'Arxiu Històric Nacional de Madrid i de la secció de Noblesa de Toledo, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de l'Arxiu del Regne de València, de l'Arxiu de Protocols del Col·legi del Corpus Christi de València i de l'Arxiu de la Diputació de València). També ens comprometem a aportar a aquest fons la documentació gràfica original del l'Arxiu personal de Paco Marí Piles, compost de:

- cartells originals de teatre, activitats culturals i esportives de Benifaió i altres diversos (datacions diverses ca.1940-1980),
- programes de Festes de Benifaió (ibidem),
- col·lecció de Llibrets de teatre,
- diari d'estrenes teatrals, manuscrit i inèdit,

entre la qual documentació es proposa promocionar:

- La digitalització i presentació de la documentació aportada.
- Transcripció i edició crítica del Diari d'Estrenes Teatrals de Paco Marí Piles, original manuscrit sense foliar.
- Comissariat d'una exposició amb el material donat.

2. Confeccionar i coordinar la redacció d'un **DICCIONARI BIOGRÀFIC DE BENIFAIÓ**, amb la memòria dels personatges de relleu, històrics i recents, del nostre poble o que hagen tingut una importància històrica per a Benifaió. I és que com deia el poeta de Burjassot, “no s'és res si no s'és poble”. Aportem així al patrimoni, més enllà de les vil·les romanes, torres àrabs, sitges medievals i palaus setcentistes, la memòria de les persones, des del món medieval fins al contemporani. L'edició digital d'aquest diccionari estaria a l'abast a través d'internet i les seues actualitzacions quedarien registrades a través dels mitjans de

comunicació habituals del propi Ajuntament. Lògicament, aquest diccionari biogràfic deurà acompanyar-se de la bibliografia específica que permetera la consulta especialitzada, essent una ferramenta fonamental com a recurs didàctic i refermament identitari.

3. Coordinació i activació d'un **COL·LECTIU ASSOCIATIU D'ESTUDIS HISTÒRICS I INVESTIGACIONS LOCALS / COMARCALS**, amb l'objectiu de promocionar el coneixement, estudi i difusió de la història, patrimoni, art, geografia, sociologia, lingüística, toponímia, folklore i tradicions..., així com les activitats culturals i mediambientals al voltant de Benifaió i el seu entorn. Aquest col·lectiu es configuraria amb finalitats associatives i d'intercanvi personal, tals com

- Fomentar la relació personal entre els membres que hi formen part i estimular entre ells les inquietuds per temes locals, procurant superar qüestions partidistes.
- Fomentar i coordinar investigacions en l'àmbit local i comarcal en els aspectes socials, culturals, econòmics, històrics, patrimonials, mediambientals... i promocionar la seua publicació.
- Promocionar la recuperació, catalogació i divulgació del patrimoni documental, gràfic i sonor de Benifaió i la seua activació patrimonial, incloent-hi la incorporació al fons documental local dels arxius personals que puguin aportar-se.
- Col·laborar en les publicacions locals, butlletins municipals, llibres de festes o altres publicacions, amb estreta connexió amb les institucions locals implicades (regidoria de cultura, biblioteca, arxiu històric municipal...) i altres col·lectius i associacions local.
- Promoure entre els estudiants de Benifaió la recerca i la investigació de temes locals, en tots els nivells educatius.
- Assessorar i promoure activitats culturals a i sobre Benifaió (xerrades, exposicions, visites culturals, viatges...).
- Promoure i impulsar les col·laboracions i patrocinis públics i privats per a la consecució de les finalitats del col·lectiu.

4. Promoció d'investigacions i publicacions, individuals o conjunes amb la Universitat de València o altres col·lectius o institucions, al voltant de la Història de Benifaió en totes les etapes històriques, i en especial, de la família dels barons de Benifaió. Promoció dels estudis sobre la **FAMÍLIA DELS FALCÓ DE BELAOTXAGA**, catalogació, transcripció i/o digitalització dels documents històrics sobre el poble i la família baronial dels diferents arxius on es troben (Arxiu Històric Nacional, Arxiu del Regne de València, Arxiu de Protocols del Col·legi del Corpus Christi de València, Arxiu de la Corona d'Aragó, Biblioteca Ambrosiana de Milà, Biblioteca Estense de Mòdena...). Aquesta documentació deurà incorporar-se al fons documental i gràfic, que hem proposat abans, de manera que estiga a l'abast dels interessats, veïns i investigadors.
5. Proposta de creació i manteniment d'un **BLOG** i/o d'una **PÀGINA WEB**, així com també d'una pàgina **INSTAGRAM** –o en el seu defecte, la col·laboració amb la pàgina IG del departament de Comunicació de l'Ajuntament de Benifaió– amb la informació sobre la història del nostre municipi, en estreta coordinació amb l'Ajuntament, els seus grups polítics i les institucions públiques i privades locals, mantenint actualitzada la informació històrica i cultural del nostre poble a les noves xarxes socials en l'era d'internet. La tasca de difusió i divulgació és, en definitiva, el darrer pas de l'activació patrimonial (material i immaterial).
6. Proposta de promoció de totes les activitat relacionades amb els fins remarcats per l'**Associació de Cronistes Oficials del Regne de València**, i en especial els referits als seus estatuts, respecte a:
 - “e) Defendre i fomentar la llibertat d'investigació i d'expressió en el camp de les seues activitats,
 - f) Procurar que les corporacions i entitats locals custodien degudament els seus arxius, actes, expedients i la resta de documents d'interés històric,
 - g) Defendre els valors històrics, artístics, lingüístics, literaris, paisatgístics i humans en l'esfera de la seua competència.

- h) Promoure la investigació, estudis i treballs i instar la seua publicació.
- i) Assessorar i informar les Autoritats i Organismes de les Administracions que ho sol·liciten en qüestions d'història, art, folklore, heràldica, tradicions, urbanisme, toponímia, lingüística, literatura, ecologia i semblants.”

7. Compromís per a col·laborar estretament amb l'Ajuntament de Benifaió en aquelles qüestions que –en l'àmbit de les competències pròpies establertes a la Associació de Cronistes del Regne de València, i les especificades en les Bases d'aquesta convocatòria– siga requerit com a Cronista Oficial. Igualment ens comprometem a col·laborar (i –*do ut des*– a demanar la col·laboració) amb els organismes, entitats i persones (Biblioteca, Arxiu Municipal, Regidoria de Cultura, Cronista Honorífic, Cronista Oficial Adjunt si es dóna el cas...) per tal de portar a terme la feina amb el millor rendiment i visibilitat.

8. Finalment, compromís per elevar a l'Ajuntament una Memòria anual on queden recollits els resultats i desenvolupament dels projectes iniciats, amb una avaluació quantitativa i qualitativa i una anàlisi de futur.

En definitiva, amb aquestes propostes volem recuperar, afermar, rel·lançar i donar a conèixer el patrimoni cultural local, col·laborant, involucrant –i si cal sacsejant– les institucions públiques i privades, els moviments associatius locals i els veïns d'un poble amb un passat ric i un futur prometedor. Com deia el poeta: “tot està per fer i tot és possible”.

Enric Marí Garcia

Doctor en Història